

УДК 398.21(=162.5):801.8(44)М.Фаліпо
DOI: 10.30970/sls.2019.68.3078

ЛЕГЕНДИ І ЗВИЧАЇ ВЕРХНЬОЇ І НИЖНЬОЇ ЛУЖИЦЬ У ДОСЛІДЖЕННІ ФРАНЦУЗЬКОЇ СЛАВІСТКИ МАРІ ДЕ ВО ФАЛІПО

Ярема КРАВЕЦЬ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1. Львів, 79000
Кафедра світової літератури
e-mail: yaremakravets@gmail.com*

У розвідці представлена класифікація лужицьких легенд, запропонованих французькою дослідницею. Розглянуті дві обрані нею найхарактерніші розповіді з кожної з п'яти основних груп легенд, а саме викладений зміст цих легенд, наданий короткий коментар науковця про ту чи іншу легенду. Звернено також увагу на праці, які слугували дослідниці для написання цієї наукової розвідки, а також на аналогічні легенди у національному фольклорі інших народів.

Ключові слова: Марі де Во Фаліпо, сорабістичні дослідження, Верхня і Нижня Лужиці, фольклор, лужицькі легенди, класифікація.

Французька славістка Марі де Во Фаліпо (1862–1946) – одна з найавторитетніших дослідниць лужицької культури, літератури, фольклору, міфології тощо, науковець, яка упродовж майже двох десятиліть у 1920–1930-х роках виступала з сорабістичними публікаціями та доповідями на сорабістичних конференціях і колоквиумах.

Відомою серед фахівців стала її праця “Література лужицьких сербів” (1929). На одному з сорабістичних семінарів обговорювалася її студія “Зелена Венеція. Лужицькі Блота” (1927). У своїх журнальних публікаціях і виступах французька славістка висвітлювала питання лужицької цивілізації, торговельної справи, містобудування, а також порушувала проблеми слов'янських меншин у Німеччині. Велику увагу у своїх статтях учена приділяла лужицькому шкільництву, Будишину як столиці Лужиці. Окрему групу становлять гострі публікації з промовистими назвами “Лужиця. Народ, який не хоче помирати” (1924), “Незнаний край у центрі Європи” (1926), “Слов'янська Голландія. Життя у лужицьких Блотах” (1926), “Будишин – інтелектуальна столиця Лужиці” (1927) та ін.

Сорабістичні публікації цієї французької дослідниці, безперечно, заслуговують на докладніше вивчення і популяризацію з огляду хоча б на той факт, що вони були написані у 1920–1929 рр. – час, коли у політичних і культурних колах Європи знову гостро постало лужицьке питання.

У цій статті йдеться про одну з сорабістичних праць Марі де Во Фаліпо – науковий виступ на третій сесії Міжнародного інституту антропології у вересні 1927 р. в Амстердамі (опублікований 1928 р.).

“Лужицькі сораби, яких німці називають вендами, як бретонці і шотландці, залишаються вірні мові, одягові, традиціям минулого. У них легенди, давні пісні, що

передаються з покоління до покоління, вкорінені у свідомості, як барвиста вишивка, інкрустована на тканині одягу” (De Vaux Phalipau, p.1) – так розпочала свій виступ Марі де Во Фаліпо. Свої слова вона підкріпила оцінкою, яку давали лужицькому фольклору авторитетні шанувальники сорабської культури італієць *Вольфанго Джусті* (1901–1980) (“*Матеріально сорабський фольклор величезний для такого чисельно малого народу*”); німець *фон Шуленбург* (1846–1934), який шістдесят років тому (у 1867 р.) зайнявся у Нижній Лужиці збором народних казок і склав із них два грубі томи, але і вони не охопили усього нагромадженого матеріалу; легендарні скарби Лужиці відкрив також *Людвік Куба* (1863–1956) – чеський художник, музикант, письменник (“*Скарб настільки багатий, що для його оцінювання треба було б окремо вивчити різні його складові частини*”).

На думку дослідниці, лужицькі легенди можна класифікувати за п’ятьма основними групами: 1. Легенди землі, особливо у Верхній Лужиці. 2. Легенди води у Нижній Лужиці, особливо у Блоті. 3. Легенди, що походять із історичних спогадів. 4. Легенди і звичаї, пов’язані з порами року. 5. Легенди, які побутують і в інших країнах, тобто, мають інтернаціональний характер.

У своєму дослідженні французька славістка спиралася на праці Людвіка Куби “Лу-жицькі читання” (Štení o Luzici); Вольфанго Джусті “Залишки давньої слов’янської цивілізації. Лу-жицькі серби” (I resti di un antica civiltà slava: I serbi di Lusazia) та студію Фредеріка Сімпіча “Венди Шпреєвальда (Блота)” (The Wends of Spreewald (Blota), надруковану 1923 р. на сторінках наукового журналу “The National Geographic Magazine”.

Для висвітлення окресленої наукової проблеми Марі де Во Фаліпо запропонувала по дві характерні розповіді з кожної з перелічених п’яти груп.

1. Легенди землі. Верхня Лужиця

У цьому розділі переказані дві верхньолужицькі легенди:

Гора Капоніца: “Усі венди, які переходять горою Капоніца, крайньою точкою лужицької землі, що залишилася слов’янською, знають упродовж багатьох століть, що у затінку густих лісів сплять мужні воїни, які ціною власного життя відбили чужинецьке вторгнення. (...) Ще й тепер вони захищають священну землю вітчизни, оживляючи славетні спогади минулого” (De Vaux Phalipau, p.2).

Молода із Влосанки. У слов’янських селах хати зазвичай туляться одна до одної; чому ж хати Влосанки розкидані по боках однієї гори у Високій Лужиці? Французька славістка зазначає, що походження цієї аномалії пояснює традиція:

“Тут у давні часи проживала надзвичайно вродлива дівчина, але, на жаль, легкої поведінки. Та все ж сусідський хлопець попросив її руку, і вона погодилася. Весілля попрямувало до церкви, супроводжуючи дівчину, яка аж сяяла вродою під гарними шатами, така горда, немовби не мала стидатися свого минулого. Коли весільна церемонія закінчилася і люди виходили з церкви, вони жажнулися, побачивши демона, який кинувся на молоду, жорстоко розірвав її, порозкидавши довкола закривавлені шматки її тіла. Місцевість Влосанки дістала свою назву від жмуття її волосся, а все довкола – хати, джерела, поля – почали називатися різними частинами тіла цієї нещасної, яку так безжалюбно пошматував злий демон...” (De Vaux Phalipau, p.2).

II. Водні легенди Нижньої Лужиці

Водний муж. Ця постать своєрідного водного божества, що живе у палаці, розташованому у водних глибинах острова, виступає під різними аспектами у численних легендах лужичан. Марі де Во Фаліпо запропонувала найбільш поширений варіант легенди, про який писала, зокрема, у своїй праці “Зелена Венеція. Лужицькі Блота” (Кравець, 2018, с.141). У ній йдеться про обіцянку, яку дала чоловікові його дружина: проживши з ним сім років і народивши сімох синів, вона захотіла відвідати свою родину, помолитись у церкві і повернутися до нього. Водний муж висунув єдину вимогу – вона покине церкву перед благословенням священника. Жінка, за намовлянням своїх братів і сестер, порушила обіцянку – вона повернулася до своєї родини, а не до чоловіка і дітей, і Водний Муж із помсти повбивав їхніх синів.

“Карлики Шпрее”. Ця легенда є менше званою. За переказами, болота, оточені трьома сотнями рукавів Шпрее, були заселені народом пігмеїв – чоловіками і жінками зросту дворічної дитини: вони поклонялися своїм божкам, спалювали під час гучних танців і розваг своїх покійників, були добрими будівничими, про що свідчили їхні міста з добротними будівлями. Одного дня більшу частину земель пігмеїв затопило підземне море. Упродовж багатьох років після цього у руслі Шпрее знаходили руїни веж і будинків. Ця легенда, зазначила французька славістка, нагадує розповідь про місто Вінета¹ у гирлі Одера та Іса² на узбережжі Бретані.

Третій розділ матеріалу дослідниці складається з *“Історичних легенд”* і легенд, об’єднаних назвою *“Сорабські королі”*.

У короткому слові до цього розділу Марі де Во Фаліпо писала: “Коли наприкінці XIII століття тевтони остаточно підкорили слов’ян, вони, виселені з заможних міст Великої Славонії (Слов’янщини), гнані в глибину лісів, мали єдиний захисток – майже недоступні болота місцевості Блота, або Шпреєвальд. Саме тому усі історичні легенди пов’язані із відомою місцевістю Сльосберк, або Грозісо – останнім східним бастионом сорабів, як Бурклін, що є їхнім найбільш західним бастионом” (De Vaux Phalipau, p.4).

Після великої поразки 1289 р. сорабські королі з усіма своїми скарбами, короною, скіпетром подались у Сльосберк, де так добре усе це заховали, розповідає Марі де Во Фаліпо, що досі ніхто цього не знайшов. Вони жили у палатах, вирізьблених у підземеллі, звідкіля на всі боки розходилися тунелі, що тягнулися на великі віддалі; один із них вів аж до Хошебуза. Легенди, пов’язані із безсмертям королів, залишалися настільки популярними у Німеччині, що в середині XVII ст. великий електор Фрідріх Вільгельм вірив в існування сорабського короля і не раз наказував вивідникам вистежити і схопити його. А це породжувало нові розповіді.

Французька славістка оповідала історію молодого, сильного і вродливого короля, якого впізнали посланці великого електора, але завдяки хитрості, кмітливості селянина короля вдалося врятувати (Кравець, 2018, с.141). “Кажуть, що потомки цих королів досі живуть у містечках Блоти”, – додавала французька науковець.

Цікавим є четвертий розділ, названий *“Сезонні звичаї”*, в якому авторка зазначила, що “лужицькі сораби, як і всі слов’яни, вважають Великдень найбільшим торжеством року; святкуючи його, вони підсвідомо вносять тисячолітні забобони у величні дієства християнства. (...) Перш ніж іти на Великдень до церкви, вірні прикрашають могили

¹ Затонуло близько тисячі років тому слов’янське місто Вінета, місто полабських словенів і вікінгів, стало Атлантидою Балтики, однією з таємниць століття.

² За легендою, коли місто Іса опинилося на морському дні, корнуольський король Градлон переніс свою столицю до міста Кемпер.

своїх родичів гірляндами і весняним первоцвітом, кажучи: “Квіти проростають із цвинтаря так само, як світанок із ночі”. (...) Як тільки світає, дівчата наповнюють джерельною водою свої жбани – вода, набрана на світанку Воскресіння, за їхніми повір’ями, є запорукою добробуту” (De Vaux Phalirau, p.5).

Ще одним сезонним звичаєм є танець льону. Льон – одне із найголовніших багатств Лужиці: навесні ніжна блакить квітки льону перетворює величезні простори на лазурні поля, однак вона в’яне між ранком і вечором, а звідси лужицьке прислів’я: “Людське життя як квітка льону – воно триває лише один день”. Як тільки льон проростає, кожне село влаштовує танці; фермери стрибають кожен якомога вище з вірою у те, що льон виросте на висоту їхнього стрибка.

В останньому розділі цього наукового повідомлення, названому “*Легенди міжнародного характеру*”, Марі де Во Фаліпо трактувала так звані *перехідні легенди*. Французька славістка переказала легенди “Мертвий наречений”, “Поховальний чоловік”, зазначивши, зокрема, що перша з них (її виявив у Нижній Лужиці Шуленбург) своїм сюжетом подібна до відомої балади Бюргера (1747–1794), текстів Ербена (1811–1870) з Богемії, Сазонова (1815–1862) з Росії, поетичних творів поетів Польщі, Угорщини, Франції, Англії. Коханий дівчини з Боркова, що неподалік Сльосберка, несподівано помирає. Вона дуже розпачає. Якоїсь ночі він з’явився до неї на білому коні, при цьому і вершник, і кінь не мали голів. Наречений схопив дівчину, і вони подалися геть: він верхи на коні, а вона пішки. Тричі мертвий наречений запитував дівчину, чи не боїться вона його, і тричі дівчина відповідала: “Чому ж маю боятися, як милий біля мене?”. Після цього він попрощався з нею, торкнувшись її руки; в місці дотику на руці залишився опік.

Цей міф, зазначила науковець, не прийшов до вендів літературним шляхом від німецької традиції; у Верхній Лужиці він присутній у більш ранній формі, і, безперечно, належить до національного фонду. Ось його варіант:

“*Поховальний чоловік*”.

“Вершники сідлають коней, вирушають на весілля, перевіряють міцність упряжі. Над їхніми головами із тривожним криком кружляє гайвороння. Наречений впаде з коня, скрутить собі в’язи, помре. “Друзі, що означає той крик ворон? – Нехай собі крячуть, а ми ідемо далі широкою рівниною”. Перетнули широку рівнину, та раптом наречений падає з коня, ламає собі карк і помирає... Задзвонили перший раз дзвони! Де мій суджений? – запитує дівчина. – Твій суджений у своєму малому покої, він одягає чорний одяг. – Дзвони удруге дзвонять. – Але ж де мій суджений, хіба не прибув? – Твій суджений ще залишається у своєму малому покої, поряд із ним його пряма шпага. – Дзвони утретє дзвонять. –

“Де ж може бути мій суджений, чому досі не приїхав?

Скиньте з мене моє шовкове вбрання.

У білий саван загорніть мене.

Коханий твого серця впав з коня,
він скрутив собі в’язи, тебе покинув!

Не перестану я молитися і плакати.

Він буде моїм вічним судженим!”

Ці рядки є немов би відлунням останніх слів нареченого.

“Завдяки вечорницям ткаць передаються Лужицею легенди, міцно зберігають найдавніші традиції, – пише французька славістка. – Від свята Всіх Святих до Великодня по дванадцяті гуртуються жінки і дівчата, щоб ткати льон. Одна за одною старші жінки-ткалі переповідають легенди, почуті в дитинстві з уст своїх бабусь, а молоді дівчата під орудою *канторки*, тобто першої співачки, повторюють пісні, які у вендів супроводжують усі польові роботи, усі події життя.

Нитка накручується на веретені, а ланцюжок легенд та пісень поєднує між собою різні покоління.

У Лужиці, як і в Сербії, перш ніж знайти своє втілення у книжках, історія закарбовувалась у серцях людей”, – такими словами завершила свою розповідь Марі де Во Фаліпо (De Vaux Phalipau, p.7).

Список посилань

De Vaux Phalipau, M., 1928. *Légendes et coutumes de Haute et de Basse Lusace*. Librairie E. Nourry, Paris.

Кравець, Я., 2010. Паризьке видання Фаліпо де Во (1929) про лужицьких сербів. В: Я., Кравець. Сорабістичні студії: Україна, Франція, Бельгія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, с.57–67.

Кравець, Я., 2018. Сорабістична студія французької славістки Марі Фаліпо де Во “Зелена Венеція. Лужицькі Блота” (1927). *Проблеми слов'янознавства*, 67. Львів, с.138–145.

References

De Vaux Phalipau, M., 1928. *Legends and Customs of the Upper and Lower Lusatias in the Research of the French Slavist Marie de Vaux Phalipau*. Librairie E. Nourry, Paris. (In French).

Kravets', Ya., 2018. Sorabistic research of the French scholar Marie Phalipau de Vaux “The Green Venice, Lusatian Swamps (1927). *Problems of Slavonic Studies*, 67. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, pp.138–145 (In Ukrainian).

Kravets', Ya., 2010. French Publication (1929) of Marie de Vaux Phalipau about Lusatian Serbs. In: Ya., Kravets'. Sorabistic Studies: Ukraine, Belgium, France. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, pp.57–67. (In Ukrainian).

**LEGENDS AND CUSTOMS OF THE UPPER
AND LOWER LUSATIAS IN THE RESEARCH
OF THE FRENCH SLAVICIST MARIE DE VAUX PHALIPAUX**

Yarema KRAVETS'

*Ivan Franko National University in Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000
Department of World Literature
e-mail: yaremakravets@gmail.com*

Abstract

Background: The paper is devoted to the Sorabistic work of the French Slavacist Marie de Vaux Phalipau (1862-1946) *Legends and Customs of the Upper and Lower Lusatias* presented as a scholarly report in Amsterdam (September 1927). Author of a large number of Sorabistic publications and reports, published and announced in the 1920s – 1930s, she became a true champion of the Lusatian question. The scholarly problem of the study of the French Slavacist Marie de Vaux Phalipau's works is an integral part of Sorabistic studies in Ukraine, begun in the 1960-s.

Purpose: In this research, the French scholar fell back on the the works of the reputed Slavacists, admirers of Sorabistic culture, viz. L.Kuba, V.Giusti a.o. This French scholar's work is very important owing to its detailed descriptions of this people's ethnography, local inhabitants everyday life. To highlight the proposed scholarly problem, Marie de Vaux Phalipau, out of the five delineated by her basic groups of the Lusatian legends, submitted two from each, viz.: legends of the land, those of water, legends stemming from historical reminiscences; legends and customs related to seasons; legends international in character. Some of them were treated in the researcher's Sorabistic study *The Green Venice. Lusatian Marshes* (1927) when the problems in question resurfaced in the political and cultural European milieu.

Results: The work by Marie de Vaux Phalipau written with a deep knowledge of Lusatian folklore is a component part of the extensive scholarly heritage of the French lady Slavacist, author of thorough research papers on the culture and everyday life of the Lusatian Sobs. Among her Sorabistic Studies, there still remain a number of works worthy of special attention; a narrative of them would enable one to create a full panoramic view of the Sorabistics of the outstanding French Slavacist admired by Lusatia.

Key words: Marie de Vaux Phalipau, Sorabistic Studies, Upper Lusatia, Lower Lusatia, folklore, Lusatian legends, classification.